

ASPECTE ALE ÎNVĂȚĂMÎNTULUI BUCUREȘTEAN PÎNĂ LA MIJLOCUL SECOLULUI AL XVIII-LEA

de MIOARA ZGÎBEA-TURCU

Învățămîntul, în evul mediu, avea un caracter religios fapt care a determinat și organizarea primelor școli pe lângă mănăstiri și biserici. Cu toate că aceste mici centre de cultură nu erau școli oficiale, cu un program de învățămînt, manuale și dascăli anume salarizați, ele au contribuit mult la dezvoltarea culturală a clasei dominante feudale.

Învățămîntul în epoca feudală, ca de altfel întreaga suprastructură a vremii constituia un instrument de dominare al clasei feudale, întrucît dreptul la învățătură era rezervat numai fiilor de boieri, iar mai tîrziu și celor de orășeni și negustori înstăriți.

În școlile existente în jurul bisericilor în secolul al XVI-lea elevii învățau scrisul și cititul pe texte religioase, care la început se scriau în limba slavă, fiind astfel pregătiți viitorii clerici, dascăli, dieci și logofeți.

În secolul al XVII-lea învățămîntul s-a dezvoltat și s-a ajuns la trei forme de contact cu știința: studiile în stăinătate, cunoștințele predate în școli organizate de străini la noi în țară și categoria cea mai importantă, învățămîntului în școlile românești, fie mănăstirești de slovenie care pregăteau clerici, dieci și dascăli, fie domnești de slovenie în care folosirea extinsă a scrisului românesc impunea și învățarea limbii țării. Aici se instruiau viitorii dieci de cancelarie precum și fiii tîrgoveților și ai negustorilor.

Dintre tinerii care s-au pregătit în afara țării, făcea parte și stolnicul Constantin Cantacuzino; el a studiat la Padova, apoi la Viena, la Varșovia și prin alte centre ale Europei.¹⁾

Tot în secolul al XVII-lea se înființează și primele școli de învățămînt superior, cu caracter laic, avînd limba de predare greacă cum este aceea de pe lângă mănăstirea Sfîntul Sava din București.

În cursul secolului al XVIII-lea formele de învățămînt sînt cele întîlnite și în secolul precedent: școli domnești, școli organizate pe lângă instituțiile ecleziastice locale și învățămîntul particular dat elevilor în cadrul familiilor, completat cu studii în străinătate.

¹⁾ Mihail Cantacuzino, *Genealogia Cantacuzinilor* (ed. N. Iorga) București 1902 pag. 292.

În secolul al XVIII-lea dezvoltarea social-economică a păturilor orășenești, înmulțirea actelor scrise precum și existența unui aparat tot mai larg de dregători au făcut ca școlile diferitelor categorii să devină mai numeroase.

În afară de școlile domnești existente s-au înființat pe lângă biserici și școli slavo-române de instrucție elementară, care cuprindeau pe lângă învățătura religioasă și materii de caracter profan. O astfel de școală era aceea de la Colțea.

Trimitenile la studii în străinătate a „tinerilor vlăstare” boerești au continuat și în secolul al XVIII-lea.

Școlile vechi bucureștene s-au dezvoltat în epoca feudală, având la bază caracterul religios specific învățământului nostru în epoca amintită. Cea mai veche școală din București, cunoscută pînă în prezent din documente, este aceea care a funcționat în chiliile din jurul bisericii Sfântul Gheorghe Vechi. Ea exista probabil încă din anul 1576¹⁾.

Scopul școlii de slovenie de la biserica Sfântul Gheorghe Vechi era să pregătească viitorii preoți de mir și călugări din București și din eparhia Bucureștilor. În plus școala forma și logofeții și diecii necesari în cancelaria domnească.

Un Stan grămăticul a scris în 1576 „o carte lui Alexandru Voevod în cetatea de scaun București, la sfînta mănăstire numită a marelui mucenic a lui Cristos Gheorghe”. Fără îndoială este vorba despre școala domnească de slovenie de la Sfîntul Gheorghe Vechi, unde probabil că învățase și se formase și Stan grămăticul.

Datorită faimei pe care o căpătase această școală, elevii erau nu numai pămînteni ci și străini veniți aci din sudul Dunării.

În secolul al XVII-lea în București s-au înființat noi școli, care au funcționat tot pe lângă mănăstiri și biserici.

Din școlile existente în orașul București în secolul al XVII-lea s-au format o serie de grămăticsi și dieci. Astfel dintre grămăticsii vremii din documente putem cunoaște următoarele: în anul 1686, martie 13, Bunea fiul lui Alexandru grămăticul de la biserica domnească den curte (e vorba de biserica de la Curtea Veche) se împacă cu fratele său. Martori la acestea au fost: Popa Fota de la aceeași biserică, Vasile grămăticul și Bunea grămăticul²⁾.

Școala de la Sfîntul Gheorghe Vechi și-a continuat activitatea și în secolul al XVII-lea. În primii ani de domnie, Șerban Cantacuzino, a reorganizat-o, și a transformat-o într-o școală „slovenească și românească”. Pînă la acest domn școala era subvenționată din visteria domnească. Ea asigura întreținerea elevilor și plata dascălilor, care însă se făcea în mod cu totul neregulat. Prin reorganizarea făcută de Șerban Cantacuzino școala a funcționat în condițiuni bune. Situația s-a menținut și în timpul domniilor lui Constantin Brîncoveanu și ale lui Ștefan Cantacuzino³⁾ pînă în anul 1716.

¹⁾ *Istoria Romîniei* vol. II, pag. 1032; Gh. Nedioglu, *Cea mai veche școală românească cu caracter statornic (școala de la Sf. Gheorghe Vechi)*. București în *Convorbiri Literare* 1913 nr. XLVIII pag. 211, arată că școala de la Sfîntul Gheorghe Vechi ființa din a doua jumătate a secolului al XVI-lea.

²⁾ Arh. St. București *Mitrop. T. Romînească*, VI/13.

³⁾ G. Potra, *Școala domnească de slovenie de la biserica Sf. Gheorghe Vechi din București*, în *Glasul Bisericii* nr. 9—10 (sep. oct.) 1961, pag. 843.

În școlile de slovenie metodele de învățământ erau greoaie. Astfel, pentru a învăța citirea „buchiilor” (a literilor) dascălul scria pe o foaie buchiile, de pe care elevii învățau a le cunoaște și a le pronunța, fără a le scrie. După vreo lună trebuiau să știe, să le recite. Apoi începeau „slovenirea” adică legarea sunetelor după o metodă foarte grea, spre exemplu: „buchi — az = (ba), buchi — az = (ba) = baba, vedi — az = (va), lude — estu = (le) = vale¹⁾.

După acesta începea legarea a două consoane cu o vocală și în sfârșit a două vocale cu o consoană.²⁾ Munca dificilă de învățarea scrierii dura vreo 6 luni.

Elevii erau aspru pedepsiți, iar cărturarii noștri din veacurile trecute care aplicau asemenea „metode” pedagogice purtau numele de „învățați”.

Un deosebit progres face învățământul prin înființarea în secolul al XVIII-lea a primei școli de învățământ superior cu caracter laic, de la mănăstirea Sfântul Sava. Data exactă a înființării „Academiei domnești” nu este cunoscută, actul de întemeiere fiind pierdut.

Pe baza unei cuvântări a lui Sevastos Kymenites, primul director al școlii, aflăm că ea s-a înființat sub domnia lui Constantin Brîncoveanu în preajma anului 1695³⁾. Activitatea a fost organizată după modelul universităților renașterii italiene, de către stolnicul Constantin Cantacuzino care își făcuse studiile în străinătate.

Spre a corespunde cerințelor vremii și pentru a avea asigurată continuitatea, școala a fost pusă de la început sub egida domnească și directă oblăduire a patriarhului Ierusalimului.

În răsăritul bizantin, limba elină era mijlocul principal pentru răspîndirea culturii și din acest motiv a fost adoptată și la școala de la Sfântul Sava.

Sub domnia lui Constantin Brîncoveanu s-a stabilit programa școlii și s-au asigurat veniturile pentru întreținere, dîndu-i-se o parte din cei 300 de ducați depuși la Zecca din Veneția⁴⁾.

Primul organizator și director al școlii, Sevastos Kymenites din Trapezunt, vestit dascăl, a condus-o pînă în anul 1702. De la el a rămas obiceiul ca profesorii să fie recrutați dintre tinerii care au studiat la școlile înalte din Padova și Veneția, mulți dintre ei fiind doctori, mai ales în medicină și științe.

În această perioadă dintre profesori pe lângă Sevastos Kymenites erudit și mult apreciat de Constantin Vodă Brîncoveanu trebuie amintit și doctorul Ioan Comnen, numit după ce a trecut în viața monahală Ierotei. El a predat la Academia domnească de la Sfântul Sava științele fizico-matematice. (1680—1700).

Academia avea trei secții: la prima secție se predă: I. logica, II. retorica, III. fizica, IV. despre cer, (adică cosmografia), despre naștere și pieire (rudimente de biologie), VI. despre suflet, (adică psihologia), VII. despre metafizică. La celelalte două secții erau predate: I. poetica, II. retorica, și erau interpretate texte ale clasicii greci și latini. Astfel erau stu-

¹⁾ C. Erbiceanu, *Cronicarii greci care au scris despre romîni*. București, 1888 pag. XXIV.

²⁾ Idem, p. XXXIII.

³⁾ V. Papacostea, *Doi bursieri ai lui Petru cel Mare la școlile din București*. În studii. XIV (1961) nr. 1 pag. 116.

⁴⁾ V. A. Urechea *Istoria școalelor*. vol. I pag. 14.

diați aproape toți scriitorii elini: Homer, Pindar, Sofocle, și Euripide, istoricii: Tucidide, Xenofon, și Plutarh¹⁾.

Predarea fizicii, despre materie și pieire, despre suflet și metafizica, se bazau pe cursurile filozofului grec Teofil Corydaleu (1563—1646), format în centrul gândirii neoaristotelice de la universitatea din Padova. Acestea reprezintă elemente de gândire materialistă pătrunse în cultura românească²⁾.

Se predau și trei științe gramatice, fapt constatat din scrisorile lui Marcu Porfiropulos (Cypriotul) directorul școlii, către Hrizant Notara.

La Academia domnească veneau să studieze nu numai fii de boieri și de mari negustori, dar și elevi străini din Orientul creștin și din Rusia cum a fost traducătorul de limbă greacă Andrei Mihailov, trimis la învățătură de Petru cel Mare³⁾.

Numărul studenților în Academie se ridica la 150, iar uneori trecea de 200⁴⁾.

Materiile de predare — matematici înalte, algebră, geometrie, filozofie, astronomie, istorie, geografie, fizică și chimie — erau prelucrate după autori occidentali la nivelul științific corespunzător al epocii⁵⁾.

Limba greacă veche se studia prin metoda parafrazării în limba greacă nouă vorbită. Limba latină se învăța prin traducere în limba română dar și în limba greacă veche. Limbile franceză și italiană se predau de către profesori specialiști, elevii fiind obligați în anumite ore, zilnic, să vorbească numai franceza sau italiana. Predarea și audierea cursurilor se făcea dimineața și după amiaza, în orele stabilite, după un anumit program. Orarul școlii stabilea 5 zile pe săptămână, toată ziua pentru învățătură iar zilele de joi și duminică „pentru odihna ucenicilor”⁶⁾.

Desfășurarea procesului de învățământ se făcea după modelul școlilor grecești superioare care funcționau în peninsula Balcanică (Adrianopol, Constantinopol, Trapezunt)⁷⁾.

În acest sens materiile respective erau predate ținând seama de vârsta și posibilitățile de înțelegere ale elevilor. În strânsă legătură cu nivelul lor de pregătire se făcea și succesiunea disciplinelor. Însemnările zilnice ale elevilor țineau loc de manuale tipărite. Profesorii își scriau de asemeni de mână cursurile. Cu toate acestea mulți și-au tipărit cursurile de predare ca de exemplu: Ioan Avramion, care a redactat o carte de legislație (1713), Iosif Masiodax a scris în anul 1765 un dialog și Ioan Comnen care deasemeni a scris manuale⁸⁾.

După moartea lui Constantin Brîncoveanu (1714), școala a cunoscut o vremelnică decădere, deoarece urmașii i-au neglijat activitatea.

¹⁾ N. Iorga *Istoria învățămîntului românesc III Influențele italiene asupra școlii românești*. Buc., 1928 pag. 50—51.

²⁾ Gléobul Tsourkas, *Les débuts de l'enseignement philosophique et de la libre pensée dans les Balkans. La vie et l'oeuvre de Théophile Corydalée* (1963—1646) Bucarest 1948 pag. 63.

³⁾ V. Papacostea *op. cit.* pag. 115.

⁴⁾ Gh. Ionescu *Influența culturii grecești în Muntenia și Moldova cu privire la biserică, școală și societate. Academia din București. Istoria Academiei de la Șerban Cantacuzino pînă la Nicolae Mavrocordat*. Buc. 1900 pag. 158.

⁵⁾ C. Erbiceanu *op. cit.* pag. XXXVII.

⁶⁾ Hurmuzaki *Documente privitoare la Istoria Românilor*, vol. XIV p. I pag. 392—396.

⁷⁾ C. Șerban *Academia Domnească din București de la Sf. Sava și Măgureanu*. Comunicare ținută la Societatea de științe istorice și filologice Buc., 25.III.1958. pag. 11.

⁸⁾ C. Șerban *op. cit.* pag. 14.

Academia Domnească de la Sf. Sava a fost condusă, după moartea lui Sevastos Kymenites (1702), de către Marcu Porfiropolos din Cypru, care în 1713 în luna mai dădea vești despre această școală patriarhului Hrizant, descriindu-i modul de predare în școală¹). După moartea acestuia direcția școlii a fost dată lui Gheorghe Hypomenas din Trapezunt, prim dascăl al Academiei.

Domnul Nicolae Mavrocordat a pus director al Academiei domnești pe Panait Sinopeus. El a înființat în cadrul școlii catedra de limbă turcă.

În anul 1761 același domn a reorganizat printr-un hrisov, școala de la Sf. Sava, dispunând ca biserica și localul școlii să fie administrate de către un comitet²).

Ø măsură cu anumite urmări (1746) a fost anaforaua purtând iscăliturile a numeroși boieri români, adresată lui Constantin Vodă Mavrocordat. Domnul a fost de acord cu propunerea făcută într-nsa ca fiii de boieri să nu poată ajunge la dregătorii fără a trece prin școala elină. 15 ani mai târziu școala de la Sf. Sava avea nevoie de mai mult spațiu, ceea ce a hotărât pe domn să mute egumenul și călugării din clădirile învecinate mănăstirii pentru a le ceda școlii.

Școala domnească de la Sf. Gheorghe Vechi și-a continuat activitatea și în secolul al XVIII-lea. Odată cu începutul domniilor fanariote și în mod deosebit cu urcarea pe tron a lui Nicolae Mavrocordat (1716), existența școlii a trecut, însă printr-o perioadă grea. Una dintre dificultăți era plata cu întârziere a dascălilor fapt care prilejuia o serie de jalbe din partea acestora către domnie. Domnul Grigore Ghica a hotărât la 17 ianuarie 1749 ca plata dascălilor la cele două școli domnești (Sf. Gheorghe Vechi și Sf. Sava), să fie făcută din încasările realizate prin darea plătită de preoți, ce era strînsă de către mitropolit și apoi vărsată la Mitropolie. Importanța reformei constă în faptul că mitropolitul administra singur fondurile realizate din dările preoților, pe care tot el le plătea direct dascălilor sub formă de simbrie³). Dar nici acest sistem de salarizare nu rezolva întru totul problema, întrucît încasările efectuate din dările preoților nu puteau acoperi în întregime simbriile dascălilor. Din această cauză Matei Ghica și Constantin Racoviță au întărit hrisovul din 1749, primul în 1752 iar al doilea în 1753.

Scarlat Ghica trecînd domn în Țara Românească a rezidit cu cheltuiala sa localul școlii în anul 1759, punînd ispravnic la zidirea noului local pe popa Flor⁴), miniaturist talentat și copist a numeroase manuscrise. Cu privire la numărul școlarilor de la Sf. Gheorghe Vechi, se constată că nu a fost niciodată prea ridicat, mai ales că veniturile pentru întreținerea școlii erau foarte reduse și din această cauză în anul 1741 școala avea numai 12 elevi⁵).

Pînă în secolul al XVIII-lea, din documente, nu este cunoscut nici un nume de dascăl la această școală. Primul dascăl de slovenie apărut documentar este Staico⁶). În afara acestuia în școala de la Sf. Gheorghe Vechi au mai predat dascălul Lupu care în 1736 a fost martor înscris

¹) N. Iorga *op. cit.* pag. 50.

²) V. A. Urechia *op. cit.* vol. I pag. 27—28.

³) G. Potra *op. cit.* pag. 844.

⁴) V. A. Urechia *op. cit.* vol. I pag. 26—27.

⁵) G. Potra *op. cit.* pag. 846.

⁶) *Idem*, pag. 863.

pe un zapis. De la dascălul Lupu ne-a rămas Diata scrisă de mîna lui în let 7264 (1756) iulie 13. Temător de molima de ciumă ce izbucnise el și-a orînduit pentru moștenitori averea agonisită prin munca lui¹⁾.

Dintre dascăli mai făcea parte și popa Flor, copistul amintit²⁾. Al patrulea dascăl al școlii a fost Constantin, fratele acestuia din urmă.

Dintre școlile noi înființate în secolul al XVIII-lea în București, face parte și școala de la mănăstirea Colțea, întemeiată în chiliile mănăstirii de către spătarul Mihai Cantacuzino în anii 1703—1707. Numărul școlarilor de aici, romîni și străini, era destul de ridicat pentru acea vreme, dovadă că vornicul Șerban Cantacuzino a ridicat pentru ei un paraclis. Școala era la fel organizată ca și aceea de la biserica Sf. Gheorghe vechi din București, fiind o școală slavo-romînească, în care se învăța și muzica bisericească³⁾.

Școala de la Colțea funcționa cu cei trei dascăli prevăzuți: unul de științe, altul de învățături începătoare și un al treilea de cîntări bisericești. Numele lor nu este cunoscut pînă în anul 1732⁴⁾. În același an apare în documentele la școala de la Colțea un dascăl Lucin⁵⁾. În anul 1734 alături de Lucin în diferite acte sînt trecuți dascălii Ghiorghe⁶⁾ și Dima⁷⁾.

În anul 1739 la 27 februarie, atît peste școală cît și peste mînăstire și spital s-a abătut o mare calamitate, clădirile acestora fiind pustiite de un foc nimicitor. În același timp mor și dascălii Dima și Lucin, poate secerati de vreo molimă. Școala a rămas numai cu dascălul Ghiorghe iar în anul 1740 în diverse socoteli se vorbește și despre dascălul Ioan, adus aci în funcția amintită de către familia domnitoare Racoviță.

În București pe lângă școlile existente încă din secolele precedente, s-a înființat în secolul al XVIII-lea și școala de la Domnița Bălașa, construită în anul 1743 —1744, odată cu biserica, de către Bălașa, fiica lui Constantin Brîncoveanu împreună cu soțul ei marele ban Scarlat Lambrino⁸⁾. Limba de predare în școală era romîna. Concomitent mai erau predate și limbi străine ca de pildă: latina, franceza, italiana și germana.

Asupra școlii de la Văcărești înființată de domnul Nicolae Mavrocordat, pe la anul 1721⁹⁾ există puține date.

Din însemnările unui elev, făcute pe un text al lui Hesiod aflăm că școala era elină; ea funcționa normal și în cursul anului 1727¹⁰⁾.

Învățămîntul din București, alături de cel din toată Țara Romînească, a fost reorganizat în timpul domniei lui Alexandru Ipsilanti, printr-un

¹⁾ Toma Gh. Bulat. *Știri noi cu privire la dascălii de slovenie de la Sf. Gheorghe Vechi, Lup. și Popa Florea*. În *Romanoslavica VIII*. Asociația Slavistilor din RPR Buc. 1963 sub tipar pag. 482—485.

²⁾ Gh. Potra *op. cit.*, pag. 864—865.

³⁾ I. Ionașcu. *Școala de la Colțea în veacul al XVIII-lea*. Buc. 1938 Extras din *Revista Biserica Ortodoxă Romînă* LVI nr. 11—12 pag. 8.

⁴⁾ I. Ionașcu *op. cit.* pag. 8.

⁵⁾ Idem.

⁶⁾ Idem pag. 9.

⁷⁾ Idem pag. 10.

⁸⁾ Vîrtosu E. și I. O sută de ani de la înființarea Așezămîntelor Brîncovenesti (1838—1939). *Documente pentru istoria bisericii, școlii și azilului Domnița Bălașa precum și a Spitalului Brîncovenesc*. București, 1938 pag. 117—118; nr. 169 (doc. din 1 nov. 1767).

⁹⁾ N. Iorga *op. cit.* pag. 65.

¹⁰⁾ Pe textul lui Hesiod se află următoarea însemnare: „Am început în anul 1727 în școala din Văcărești în luna februarie”. (N. Iorga *op. cit.* pag. 65).

hrisov pe care l-a dat în ianuarie 1776. Hrisovul a adus îmbunătățiri în privința organizării și a modului de funcționare a școlilor dar era conceput să slujească în continuare claselor dominante.

În concluzie învățământul în epoca feudală, datorită caracterului lui religios și de clasă nu dădea posibilitatea maselor de a-l urma. Clasele dominante aveau tot interesul să le mențină în întuneric și neștiință, fapt care explică pentru ce începuturile învățământului în orașul București au fost atât de timide în epoca feudală.

